

Ի՞ՆՉ ԱՆԵԼ

գիտագործնական խորհրդատու

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ
ՏՆՏԵՍՈՒԹՅԱՆ
ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ԱՐԴԻ
ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ
ԵՎ ՌԱԶՄԱՎԱՐԱԿԱՆ
ՈՒՂՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ**

Աճառես

ԻՆՉ ԱՆԵԼ

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՏՆՏԵՍՈՒԹՅԱՆ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ
ԱՐԴԻ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ԵՎ
ՌԱԶՄԱՎԱՐԱԿԱՆ ՈՒՂՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ**

գիտագործնական խորհրդաժողով

ԱՄՏԱՐԵՍ

ԵՐԼԱՆ

2018

ՀՏԴ 330.34(479.25):06

ԳՄԴ 65

**Հրատարակությունը երաշխավորել է
ԵՊՀ տնտեսագիտության և կառավարման ֆակուլտետի
գիտական խորհուրդը**

**Գրքի հրատարակումը նախաձեռնել և տպագրությունը հովանավորել է
Հայաստանի արդյունաբերողների և գործարարների միությունը**

Խմբագիր՝ Լուսյա Մեհրաբյան

Ինչ անել. Հայաստանի տնտեսության զարգացման արդի հիմնա-
խնդիրները և ռազմավարական ուղղությունները: Գիտագործնական
խորհրդաժողով / Խմբ.՝ Լուսյա Մեհրաբյան: Եր.: Անտարես, 2018.–
148 էջ:

Հոդվածների ժողովածուն հայ տնտեսագետների կողմից կատարված
հետազոտական և գիտավերլուծական աշխատանքի արդյունքում առա-
ջարկվող լուծումներ են տարաբնույթ այն խնդիրների վերաբերյալ,
որոնք ՀՀ անկախության տարիներին ձևավորվել են նոր տնտեսական
համակարգը կայացնելու և շարունակաբար բարեփոխելու գործընթա-
ցում: Խորհրդաժողովի քննարկմանը ներկայացվող տնտեսագիտական
խոսքին կգումարվեն նաև անվանի գործարարների և պետական կառա-
վարման համակարգի ներկայացուցիչների գործնական աշխատանքի
փորձառությունն ու ակնկալիքները:

ISBN 978-9939-76-332-3

Անտարես

© ՀԱԳՄ, 2018
© ԵՊՀ տնտեսագիտության և
կառավարման ֆակուլտետ, 2018
© Անտարես, 2018

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Նախաբանի փոխարեն	5
Արսեն Ղազարյան, Հայկ Սարգսյան	
ՀՀ ՍՈՑԻԱԼ-ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄ. ԱՐԴԻ ՎԻՃԱԿԸ ԵՎ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ	7
Իշխանության գերինդիրը սահմանադրականության մակարդակի բարձրացումն է	9
Հայկ Սարգսյան, ԵՊՀ տնտեսագիտության և կառավարման ֆակուլտետի դեկան, տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր	
ՀՀ տնտեսության պետական կառավարման համակարգի բարելավման հիմնական ուղիները	17
Աշոտ Մարկոսյան, ԵՊՀ տնտեսագիտության և կառավարման ֆակուլտետ, տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր	
Հասարակական նոր պայմանագրի հարցի շուրջ	28
Վահագն Խաչատրյան, տնտեսագետ	
Ինստիտուցիոնալ վերափոխումների արդի առանձնահատկությունները ՀՀ-ում	37
Ռուբեն Գևորգյան, ԵՊՀ տնտեսագիտության և կառավարման ֆակուլտետ, տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր	
ՀՀ տնտեսության արդի բնութագրերն ու զարգացման հիմնախնդիրները	43
Բագրատ Ասատրյան, ԵՊՀ տնտեսագիտության և կառավարման ֆակուլտետ, տնտեսագիտության թեկնածու, դոցենտ	
ՀՀ տնտեսական զարգացման հայեցակարգային հիմնախնդիրները	51
Գագիկ Վարդանյան, ՀՊՏՀ գիտության և արտաքին կապերի գծով պրոռեկտոր, տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր	
Երկրների բազմաբնույթ վերափոխումների համեմատական արդյունավետության գնահատումը և վերլուծությունը	60
Սամսոն Դավոյան, ԵՊՀ տնտեսագիտության և կառավարման ֆակուլտետ, տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր	
Հայաստանի Հանրապետության մակրոտնտեսական և ֆինանսական իրավիճակի փոփոխման միտումները	71
Վիլեն Խաչատրյան, ՀՀ պետական կառավարման ակադեմիայի կառավարման ամբիոնի վարիչ, տնտեսագիտության թեկնածու, դոցենտ	

ՀՀ ՍՈՑԻԱԼ-ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄ. ՈԼՈՐՏԱՅԻՆ ԵՎ ԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔԱՅԻՆ ՀԻՄՆԱՀԱՐՑԵՐ	77
«Մեծ մետաքսե ճանապարհ» ծրագրին Հայաստանի ինտեգրման հնարավորությունները	79
Վարդան Բոստանջյան, ԵՊՀ տնտեսագիտության և կառավարման ֆակուլտետ, տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր	
Ուղղակի հարկերի արդիականացումը ՀՀ-ում	88
Էդուարդ Սանդոյան, Հայ-Ռուսական համալսարանի տնտեսագիտության և բիզնեսի ինստիտուտի տնօրեն, տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր	
Ազգային հարստությունը որպես տնտեսության կապիտալացման աստիճանի գնահատման հիմնական ցուցանիշ	95
Աշոտ Մարկոսյան, ԵՊՀ տնտեսագիտության և կառավարման ֆակուլտետ, տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր, Էլյանորա Մաթևոսյան, ԵՊՀ տնտեսագիտության և կառավարման ֆակուլտետ, տնտեսագիտության թեկնածու	
Ավելացված արժեքի աճի ապահովման կայուն արտահանման գործոնը	107
Արամ Առաքելյան, ԵՊՀ տնտեսագիտության ֆակուլտետ, տնտեսագիտության մեջ մաթեմատիկական մոդելավորման ամբիոնի վարիչ, տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր	
ՀՀ վարկային շուկայի կառավարման արդի վիճակը. հիմնախնդիրներ և մարտահրավերներ	120
Խորեն Մխիթարյան, ՀՊՏՀ գիտության և ասպիրանտուրայի բաժնի պետ, տնտեսագիտության դոկտոր	
Ներդրումային միջավայրի բարելավման արդի խնդիրները ՀՀ-ում	127
Հայկ Մնացականյան, ԵՊՀ տնտեսագիտության ֆակուլտետի ֆինանսահաշվային ամբիոնի վարիչ, տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր	
Փոխադարձ ներդրումները ԵԱՏՄ երկրներում. հետահայաց վերլուծություն	132
Իրինա Պետրոսյան, Հայ-Ռուսական համալսարանի տնտեսագիտության տեսության և անցումային շրջանի տնտեսության հիմնախնդիրների ամբիոն, տնտեսագիտության թեկնածու, դոցենտ	
Արժույթային փոխարժեքի ձևավորման հիմնական գործոնների գնահատումը Հայաստանում	139
Էդուարդ Սանդոյան, Հայ-Ռուսական համալսարանի տնտեսագիտության և բիզնեսի ինստիտուտի տնօրեն, տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր, Մարիամ Ոսկանյան, Հայ-Ռուսական համալսարանի էկոնոմիկայի և ֆինանսների ամբիոնի վարիչ, տնտեսագիտության դոկտոր, դոցենտ, Անի Գալստյան, Հայ-Ռուսական համալսարանի հայցորդ	

ՆԱԽԱԲԱՆԻ ՓՈԽԱՐԵՆ

Մեր երկրի տնտեսության շեշտակի վերելքն առաջիկա տարիներին իրատեսական է, որի հասանելիությունը էապես պայմանավորված է լինելու վաղվա օրվա նկատմամբ վստահությամբ ու արդյունավետ տնտեսվարման մեր կարողունակությամբ:

Ինքնիշխանության պարագայում էլ այլ երկրների հետ խորը տնտեսական ինտեգրումը այլընտրանք չունի: Փոքր և բաց տնտեսությամբ մեր երկրին աշխարհաքաղաքական վերադասավորումների ներկա փուլում բնորոշ է տնտեսական փոխլրացման խորացող քաղաքականությունը: Ստեղծվել է աննախադեպ իրավիճակ, երբ Հայաստանի Հանրապետությունը կամրջող դերակատարում կարող է ստանձնել բարեշրջվող Եվրամիություն-Հայաստան-Եվրասիական տնտեսական միություն հարաբերություններում: Ավելին՝ այդ հարաբերությունները ինտենսիվորեն կարող են ծավալվել նաև մեզ բարեկամ-հարևան և այլ երկրների հետ:

Հաջորդ հիմնարար խնդիրն արդյունավետ տնտեսության կառուցումն է: Երկարատև կայուն տնտեսական աճին ուղղված քաղաքականությունը կարող է իրագործվել հասարակական ընտրության հիմքի վրա կառուցվող՝ մեր միաբան ու համահավաք կազմակերպվածությամբ, դրանով իսկ մեր տեղը ամրագրելով առաջավոր հասարակությունների ընտանիքում: Կառավարության, գործարար միջավայրի և ակադեմիական շրջանակների սերտ համագործակցությամբ է միայն հնարավոր երկրում իրագործել արդյունավետ վերափոխումներ:

Ոչ ստանդարտ իրավիճակներում կողմնորոշվելու և կազմակերպվելու մեր բացառիկ ունակությունները թույլ են տալիս հիշատակել իսլանդացի տնտեսագետ Թ. Էգերսթոնի այն ընդհանրացումը, ըստ որի «տնտեսական աճը և երկրի զարգացումը հիմնականում կախված չեն գոյություն ունեցող կառավարության տիպից, եթե գործարքային ծախսերը տնտեսական և քաղաքական ասպարեզում հավասար են գրոյի: Սակայն, եթե գործարքային ծախսերը դրական են, ապա իշխանության բաշխումը երկրի ներսում և նրա իրավաստեղծ կազմակերպությունների ինստիտուցիոնալ կառուցվածքը նրա զարգացման կարևորագույն գործոնն են»: Նշենք, որ գործարքային ծախսերը, որոնք ներառում են ծրագրերի ընդունման, որոշումների կայացման ու բանակցությունների վարման, փոփոխությունների ու գործարքի պայմանների վերանայման, վիճելի հարցերի լուծման, պայմանավորվածությունների պահպանման և այլ ծախսերը, առաջանում են շուկայում (շուկայական գործարքային ծախսեր), կազմակերպություններում (կառավարչական ծախսեր) և կառավարության մակարդակում: Օպտիմալ

կառավարման համար գործարքային կամ, այլ կերպ, «շփման ուժի հաղթահարման» ծախսերը պետք է կարողանալ առավելագույնս կրճատել տնտեսական ու քաղաքական բոլոր բաղադրիչներով՝ շուկայում, կազմակերպություններում և կառավարության մակարդակում (քաղաքական գործարքային ծախսեր): Տնտեսական քաղաքականություն իրականացնողների կողմից այս երաշխավորություններին հետևելը և դրանք կյանքում կենսագործելը, թերևս, ձեռքբերումների ու վերելքի գրավական է: Իսկ որքան առավել ու հետևողական լինի կենսագործումը, այնքան շեշտակի կլինի վերելքը:

«Հայաստանի տնտեսության զարգացման արդի հիմնախնդիրները և ռազմավարական ուղղությունները» վերտառությամբ խորհրդածողովին ներկայացվող սույն ժողովածուն խնդիր ունի իշխանությանը ներկայացնելու (թեզերի տեսքով), թեկուզև ընտրովի ու հատվածային, սակայն, հեղինակների կարծիքով, խիստ կարևոր ու հանգուցային տեսակետներ, որոնք ուղղված են երկրում գործարար միջավայրի բարելավմանը, ստեղծագործ աշխատանքի խթանմանը և, վերջապես, որոշումների կայացման հիմնավորվածության աստիճանի բարձրացմանը:

Հարցադրումները կարող են օգտակար լինել կառավարության սոցիալ-տնտեսական ամբողջական ու ոլորտային զարգացման հայեցակարգերի ու ծրագրերի մշակման գործընթացում:

Հայաստանի արդյունաբերողների ու
գործարարների միության նախագահ
Արսեն Ղազարյան

ԵՊՀ տնտեսագիտության և կառավարման
ֆակուլտետի դեկան, պրոֆեսոր
Հայկ Սարգսյան

**ԱԶԳԱՅԻՆ ՀԱՐՍՏՈՒԹՅՈՒՆԸ ՈՐՊԵՍ ՏՆՏԵՍՈՒԹՅԱՆ
ԿԱՊԻՏԱԼԱՑՄԱՆ ԱՍՏԻՃԱՆԻ ԳՆԱՀԱՏՄԱՆ
ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՑՈՒՑԱՆԻՇ**

Աշոտ Մարկոսյան

ԵՊՀ տնտեսագիտության և կառավարման ֆակուլտետի
կառավարման և գործարարության ամբիոն
տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր
ashotmarkos@rambler.ru

Էլյանորա Մաթևոսյան

ԵՊՀ ֆինանսահաշվային ամբիոնի ասիստենտ,
տնտեսագիտության թեկնածու
meleonora06@rambler.ru

Յուրաքանչյուր երկրի բնակչության բարեկեցության աճը և ազգային տնտեսության զարգացումը պայմանավորված են մի շարք հանգամանքներով և նախադրյալներով, որոնք հատկապես երկարաժամկետ հեռանկարում կանխորոշում են սոցիալ-տնտեսական զարգացման հիմնական ուղղությունները: Որպեսզի ապահովվի հասարակության բազմակողմանի զարգացումն ու պետության հզորացումը անհրաժեշտ է ոչ միայն սպառման բավարար մակարդակի ձեռքբերում, այլև կուտակման բավարար նորմայի ապահովում, ինչն էլ ընկած է հետագա զարգացման և ընդլայնված վերարտադրության հիմքում: Եթե չի ապահովվում վերարտադրության այս բնականոն ընթացքը, ապա հասարակությունը զրկվում է հետագա զարգացման երաշխիքներից, ինչն էլ կարող է դառնալ երկրի անվտանգության խարխլման և պետության տնտեսական քաղաքականության ծախողման պատճառ: Կամ, այլ կերպ ասած, անհրաժեշտ է ունենալ հեռանկարային զարգացման տեսանկյունից որոշակի ֆինանսական, նյութա-տեխնիկական, աշխատանքային ռեսուրսներ և բնական պաշարներ, որոնք կարող են ապահովել տնտեսական հետագա առաջընթացը: Այդպիսով, երկրի ազգային հարստության ձևավորումը և դրա բազմապատկումը ստանում է ոչ միայն տնտեսական, այլև քաղաքական կարևորություն:

Տնտեսական առաջընթացի և ընդլայնված վերարտադրության վիճակն ու գործընթացը բնութագրվում են մի շարք ամփոփ մակրոտնտեսական ցուցանիշների օգնությամբ: Դրանց շարքում կարևորվում են համախառն ներքին արդյունքի (դրա հաշվարկման տարբեր մոդիֆիկացիաներով,

օրինակ՝ դրա մեծության չափը, աճի տեմպը, մեկ շնչի հաշվով ՀՆԱ-ն և այլն), ազգային եկամտի, համախառն ազգային եկամտի և մյուս մակրոտնտեսական ցուցանիշների հաշվարկը՝ տարբեր մոդիֆիկացիաներով:

Սակայն նշված ցուցանիշների հաշվարկման հիմնական թերությունն այն է, որ դրանք, պատկերավոր ասած, բնութագրում են երկրի զարգացման տվյալ պահը՝ առանց ներկայացնելու սոցիալ-տնտեսական զարգացման հնարավորություններն ու ներուժը: Այս հիմնական բացը չեզոքացնում է ազգային հարստության ցուցանիշը: Ցավոք, ՀՀ Ազգային վիճակագրական ծառայությունը (կոմիտեն) մինչ օրս չի հաշվարկում այդ ցուցանիշի մեծությունը:

Ներկայում ընդունված են ազգային հարստության սահմանման և հաշվարկման Համաշխարհային բանկի միասնական մեթոդական ցուցումները: Ազգային հարստությունը⁴³ Ազգային հաշիվների համակարգի (ԱՀՀ) անբաժանելի մասն է: ԱՀՀ-ն հիմք է հանդիսանում կառավարության, մասնավոր հատվածի, միջազգային կազմակերպությունների և այլ հետաքրքրված անձանց կողմից տնտեսական աճի հաշվարկման համար:

Ազգային եկամուտն ու բարեկեցությունը հիմնվում են երկրի ակտիվների կամ հարստության վրա, որոնց հաշվարկման հիմքում ընկած են տարբեր չափանիշներ: Ազգային հարստությունը իր մեջ ներառում է հետևյալ չորս բաղկացուցիչները. արտադրված կապիտալ, բնական կապիտալ (պաշարներ), մարդկային կապիտալ և զուտ արտաքին ակտիվներ:

Ասվածից հետևում է, որ երկրի ազգային հարստության ավելացման հիմնական աղբյուրը համախառն ներքին արդյունքի աճն է: Հայտնի է, որ համախառն ներքին արդյունքի (ՀՆԱ-ի), որպես երկրի տնտեսական հզորության գնահատման հիմնական մակրոտնտեսական ցուցանիշի, մեծությունը ծախսային մեթոդով հաշվարկվում է հետևյալ բանաձևով՝

$$\text{ՀՆԱ} = \text{սպառում} + \text{ներդրումներ} + \text{պետական գնումներ} + \text{զուտ արտահանում}:$$

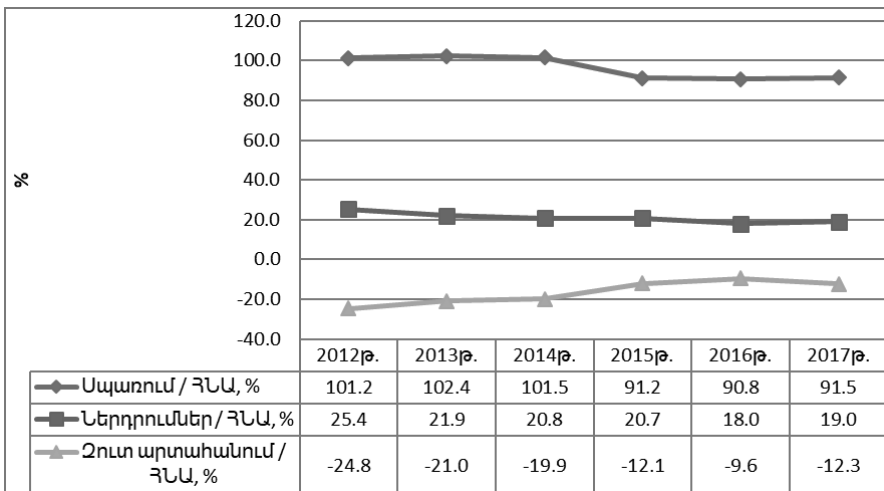
Ինչպես ցույց է տալիս ՀՆԱ-ի կառուցվածքը ձևավորող հիմնական բաղկացուցիչների շարժը (*գծապատկեր 1*) 2012-2017թթ. ժամանակահատվածում սպառման բաժինը առանձին տարիներին (2012թ., 2013թ., 2014թ.-ին) գերազանցել է ՀՆԱ-ի մեծությունը, իսկ 2015թ., 2016թ., 2017թ.-ին այն կազմել է ՀՆԱ-ի ավելի քան 90 տոկոսը: Նման ցուցանիշների պարագայում ակներև է, որ ՀՀ տնտեսությունը ավելի շատ «սպառող», քան «կուտակող» է: Այդ մասին է վկայում նաև նշված ժամանակահատվածում

⁴³ The Changing Wealth of Nations 2018. Building a Sustainable Future. World Bank Group <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/29001/9781464810466.pdf>.

կուտակման նորմայի (ներդրումներ / ՀՆԱ, %-ով) ցուցանիշը, որը բերված ժամանակահատվածում (2017թ.-ը 2012թ.-ի համեմատությամբ) նվազել է 6.4 տոկոսային կետով: Թեև զուտ արտահանում / ՀՆԱ հարաբերակցությունը 2012-2016թթ.-ին նվազել է 15.2 տոկոսային կետով, սակայն 2017թ.-ին նախորդ տարվա համեմատությամբ այն ավելացել է 2.7 տոկոսային կետով:

Կայուն երկարաժամկետ տնտեսական աճը պահանջում է ներդրումների և պորտֆելային ակտիվների առավել ինտենսիվ ընդգրկում: Թեև ՀՆԱ-ն տնտեսական աճի հաշվարկման կարևոր չափանիշ է, սակայն այն հաշվում է միայն եկամուտը և արտադրությունը, և չի արտացոլում ակտիվների հիմնական բազայում տեղի ունեցող փոփոխությունները: Առանձին դիտարկվող ՀՆԱ-ն կարող է ճշգրտորեն չբնութագրել տնտեսական իրավիճակը: Այն չի արտացոլում բնական կապիտալի սպառումը և ակտիվների մաշվածությունը, չի տալիս հետևյալ հարցերի պատասխանը՝ ներդրումներն ու հարստության կուտակումը աճում են բնակչության թվի աճի արդյունքում կամ էլ ակտիվների համամասնությունը համապատասխանում է արդյոք երկրի զարգացման նպատակներին:

Գծապատկեր 1. ՀՀ-ում սպառման, ներդրումների և զուտ արտահանման հարաբերությունը ՀՆԱ-ին 2012-2017թթ.

Աղբյուրը՝ կազմվել է ՀՀ Ազգային վիճակագրական կոմիտեի տվյալներով

Նշվեց, որ ազգային հարստության հաշվարկը հիմնվում է ակտիվների առանձին դասեր կազմող հետևյալ չորս բաղադրիչների վրա.

- արտադրված կապիտալ և քաղաքային հողատարածքներ՝ մեքենաներ, շենքեր, սարքավորումներ, բնակելի և ոչ բնակելի քաղաքային հողատարածքներ՝ շուկայական գներով արտահայտված,

- բնական կապիտալ (պաշարներ)՝ էներգետիկ ռեսուրսներ (նավթ, գազ, քարածուխ) և օգտակար հանածոներ (10 կատեգորիա), գյուղատնտեսական նշանակության հողատարածքներ (արոտավայրեր և ցանովի հողատարածքներ), անտառներ (փայտանյութեր և որոշ յուրահատուկ անտառային բարիքներ) և հսկվող (պաշտպանվող) տարածքներ: Բնական կապիտալի (պաշարների) արժեքը հաշվարկվում է վարձակալական վճարի դիսկոնտավորված գումարով, որը ձևավորվում է տվյալ ակտիվի գործածության ողջ ժամկետի ընթացքում,

- մարդկային կապիտալ՝ ըստ սեռի և զբաղվածության կարգավիճակի (զբաղված, ինքնազբաղված) դասակարգված բնակչության՝ աշխատանքի ընթացքում գործադրած ջանքերի, ունակությունների և փորձի արժեքի: Մարդկային կապիտալի արժեքը հաշվարկվում է որպես ողջ կյանքի ընթացքում վաստակած աշխատավարձի դիսկոնտավորված գումար:

- զուտ արտաքին ակտիվներ՝ երկրի արտաքին ակտիվների և պարտավորությունների գումարի (օրինակ՝ օտարերկյա ուղղակի ներդրումներ) տարբերությունը:

Աղյուսակ 1-ում ներկայացված է նախկին Խորհրդային Միության 14 երկրների ազգային հարստության և դրա բաղադրիչների մասին տեղեկատվությունը:

Աղյուսակ 1. Բնակչության մեկ շնչի հաշվով ԱՄՆ դոլարով գնահատված ազգային հարստության և դրա բաղադրիչների մեծությունները և կառուցվածքները նախկին Խորհրդային Միության երկրներում (2014թ.-ի տվյալներով)

Երկիրը	Ընդամենը ազգային հարստություն	Արտադրված կապիտալ	Բնական կապիտալ	Մարդկային կապիտալ	Զուտ արտաքին ակտիվներ	Բնակչության թվաքանակը
Հայաստան	52894	15451	12702	27329	-2588	3006154
	100.0	29.2	24.0	51.7	-4.9	
Ադրբեջան	85341	20061	45935	11961	7384	9535079
	100.0	23.5	53.8	14.0	8.7	

Վրաստան	44327	20415	7344	21251	-4682	3727000
	100.0	46.1	16.6	47.9	-10.6	
Էստոնիա	258903	91646	20093	155041	-7876	1314545
	100.0	35.4	7.8	59.9	-3.0	
Լատվիա	236906	113746	18738	113472	-9049	1993782
	100.0	48.0	7.9	47.9	-3.8	
Լիտվա	169046	63254	12758	100081	-7047	2932367
	100.0	37.4	7.5	59.2	-4.2	
Բելառուս	99685	33388	21882	49004	-4588	9474511
	100.0	33.5	22.0	49.2	-4.6	
Ուկրաինա	56053	25171	13345	18952	-1414	45271947
	100.0	44.9	23.8	33.8	-2.5	
Մոլդովա	35380	14213	4898	17852	-1582	2909871
	100.0	40.2	13.8	50.5	-4.5	
Ռուսաստանի Դաշնություն	188715	48807	46921	90812	2175	143819666
	100.0	25.9	24.9	48.1	1.2	
Ղազախստան	180911	40150	66606	76617	-2461	17289224
	100.0	22.2	36.8	42.4	-1.4	
Ղրղզստան	24429	6159	12570	6729	-1029	5835500
	100.0	25.2	51.5	27.5	-4.2	
Տաջիկստան	42286	30397	7431	5015	-557	8295840
	100.0	71.9	17.6	11.9	-1.3	
Թուրքմենստան	146831	39740	59062	47510	519	5307188
	100.0	27.1	40.2	32.4	0.4	
Ընդամենը՝ 15 երկրները	1621707	562598	350285	741626	-32795	260712674
	100.0	34.7	21.6	45.7	-2.0	

Աղբյուրը՝ աղյուսակը կազմվել և հաշվարկվել է՝ The Changing Wealth of Nations 2018. Building a Sustainable Future, էջ 226-233 տվյալների հիման վրա:

Համարիչում՝ ԱՄՆ դոլար, հայտարարում՝ %-ով ընդհանուրի նկատմամբ:

Աղյուսակի տվյալների ուսումնասիրությունից կարելի է կատարել հետևյալ եզրակացությունները՝

➤ բնակչության մեկ շնչի հաշվով ընդամենը ազգային հարստության ամենաբարձր արժեքներն ունեն Էստոնիան (258903), Լատվիան (236906) և Ռուսաստանի Դաշնությունը (188715), իսկ ամենացածրը՝ Տաջիկստանը (42286), Մոլդովան (35380) և Ղրղզստանը (24429): Այսինքն՝ բնակչության մեկ շնչի հաշվով ազգային հարստության ամենաբարձր ցուցանիշ ունեցող երկրի (Էստոնիայի) և ամենացածր ցուցանիշ ունեցող երկրի (Ղրղզստանի) միջև տարբերությունը կազմում է 10,6 անգամ, իսկ ամենաբարձր ցուցանիշ ունեցող երկրի և Հայաստանի ցուցանիշների միջև տարբերությունը կազմում է մոտ 5 անգամ,

➤ արտադրված կապիտալի ամենաբարձր արժեքներն ունեն Լատվիան (113746), Էստոնիան (91646) և Լիտվան (63254), իսկ ամենացածրը՝ Հայաստանը (15451), Մոլդովան (14213) և Ղրղզստանը (6159): Այս բաղադրիչով ամենաբարձր ու ամենացածր ցուցանիշներ ունեցող երկրների տարբերությունը կազմում է 18,5 անգամ, իսկ ամենաբարձր ցուցանիշ ունեցող երկրի և Հայաստանի ցուցանիշների միջև տարբերությունը՝ 7,4 անգամ է,

➤ բնական կապիտալի ամենաբարձր արժեքներն ունեն Ղազախստանը (66606), Թուրքմենստանը (59062) և Ռուսաստանը (46921), իսկ ամենացածրը՝ Տաջիկստանը (7431), Վրաստանը (7344) և Մոլդովան (4898): Այս բաղադրիչով ամենաբարձր ու ամենացածր ցուցանիշներ ունեցող երկրների տարբերությունը կազմում է 13,6 անգամ, իսկ ամենաբարձր ցուցանիշ ունեցող երկրի և Հայաստանի ցուցանիշների միջև տարբերությունը շուրջ 5 անգամ է,

➤ մարդկային կապիտալի ամենաբարձր արժեքներն ունեն մերձբալթյան երեք երկրները՝ Էստոնիան (155041), Լատվիան (113472) ու Լիտվան (100081), իսկ ամենացածրը՝ Ադրբեջանը (11961), Ղրղզստանը (6729) և Տաջիկստանը (5015): Այս բաղադրիչով ամենաբարձր ու ամենացածր ցուցանիշներ ունեցող երկրների՝ Էստոնիայի և Տաջիկստանի տարբերությունը 31 անգամ է, իսկ ամենաբարձր ցուցանիշ ունեցող երկրի և Հայաստանի ցուցանիշների միջև տարբերությունը՝ 5,6 անգամ,

➤ բնակչության մեկ շնչի հաշվով զուտ արտաքին ակտիվների ցուցանիշը դրական մեծություն ունի վառելիքաէներգետիկ ռեսուրսներ արտահանող երկրներում՝ Ադրբեջանում՝ (7384), Ռուսաստանի Դաշնությունում (2175) և Թուրքմենստանում (519): Մնացած բոլոր երկրների համար

զուտ արտաքին ակտիվներն ունեն բացասական մեծություն, ըստ որում՝ ամենամեծ բացասական մեծություն ունեցող երեք երկրներն են Լիտվան (-7047), Էստոնիան (-7876) և Լատվիան (-9049), իսկ ամենափոքր բացասական մեծություններն ունեն Տաջիկստանը (-557), Ղրղզստանը (-1029) և Ուկրաինան (-1414):

Բնակչության մեկ շնչի հաշվով ընդամենը ազգային հարստության ցուցանիշով Հայաստանի Հանրապետությունը նախկին Խորհրդային Միության 14 հանրապետությունների կազմում զբաղեցնում է 10-րդ տեղը, արտադրված կապիտալի ցուցանիշով՝ 12-րդ տեղը, բնական կապիտալի ցուցանիշով՝ 10-րդ տեղը, իսկ մարդկային կապիտալի ցուցանիշով՝ 8-րդ տեղը: Բնակչության թվաքանակի ցուցանիշով Հայաստանը 10-րդ տեղում է:

Հաշվի առնելով, որ ՀՀ-ում բնակչության մեկ շնչի հաշվով ազգային հարստության զգալի մասը (51,7%-ը) կազմում է մարդկային կապիտալը և ազգային հարստության բաղադրիչների կազմում Հայաստանն ունի համեմատական առավելություն, կարող ենք փաստել, որ այն դառնում է ազգային հարստության ավելացման հիմնական գործոնը: Այդ պատճառով էլ հանրապետությունում իրականացվող տնտեսական քաղաքականությունը պետք է նպատակաուղղված լինի մարդկային կապիտալի զարգացմանն ու օգտագործման արդյունավետության բարձրացմանը:

Ազգային հարստության հաշվարկման մեթոդաբանության կարևոր հիմնախնդիրներից է այդ մեծության և երկրի ՀՆԱ-ի միջև եղած կապի բացահայտումը: Ակնհայտ է, որ երկրի ազգային հարստության մեծության ավելացումն ապահովվում է ՀՆԱ-ի աճի հաշվին, իսկ ավելի ստույգ՝ ՀՆԱ-ի այն մասի հաշվին, որն օգտագործվում է կուտակման նպատակով և ի վերջո դառնում է վերը նշված կապիտալի բաղկացուցիչներից որևէ մեկը, կամ տարրալուծվում է այդ բաղկացուցիչների միջև՝ որոշակի համամասնությամբ:

Ստորև բերված *աղյուսակ 2*-ում ներկայացված է ՏՀԶԿ (Տնտեսական համագործակցության և զարգացման կազմակերպություն) երկրների և Հայաստանի Հանրապետության բնակչության մեկ շնչի համար հաշվարկված ազգային հարստության և ՀՆԱ-ի միջև եղած կապը, որն ըստ էության բնութագրում է, թե ինչ ժամանակահատվածում է ՀՆԱ-ն «կապիտալացվում» և վերածվում ազգային հարստության: Պարզ է նաև, որ որքան կարճ է այդ ժամանակահատվածն, այնքան ավելի արդյունավետ է գործում երկրի տնտեսությունը և բարձր են նրա վերարտադրական հնարավորությունները և սոցիալ-տնտեսական զարգացման ներուժը: Տնտեսագիտական իմաստով այդ ցուցանիշը լավագույնս է բնութագրում երկրի կառավարման որակը, որն էլ դառնում է կայուն երաշխիք

Աղյուսակ 2. ՏՀԶԿ երկրների ազգային հարստություն / ՀՆԱ միջին մեծության հաշվարկ, 2014թ.

Երկրներ	ՀՆԱ (մլն ԱՄՆ դոլար)	Մեկ շնչի հաշվով ՀՆԱ (ԱՄՆ դոլար)	Ազգային հարստություն (մլն ԱՄՆ դոլար)	Մեկ շնչի հաշվով ազգային հարստություն (ԱՄՆ դոլար)	Ազգային հարստություն / ՀՆԱ (տարի)	Մեկ շնչի հաշվով ազգային հարստություն / ՀՆԱ (տարի)
1	2	3	4	5	6 (4/2)	7 (5/3)
ԱՄՆ	17393103,0	54596,7	313575269,3	983280	18,0	18,0
Ավստրալիա	1461562,7	61219,2	24558302,6	1046785	16,8	17,1
Ավստրիա	441885,4	51306,7	5933114,7	694616	13,4	13,5
Բելգիա	531075,9	47721,6	7255015,4	645969	13,7	13,5
Գերմանիա	3890606,9	47590	59041425,4	729064	15,2	15,3
Դանիա	352993,6	60563,6	4821395,6	854331	13,7	14,1
Էստոնիա	26224,6	19670,7	340339,6	258903	13,0	13,2
Թուրքիա	934167,8	10482,1	3565939,2	45998	3,8	4,4
Իռլանդիա	545172,4	53462	2896182,1	627256	5,3	11,7

Իսլանդիա	17291,1	51261,9	270374,0	825857	15,6	16,1
Իսպանիա	1376910,8	30278,3	15918307,7	342470	11,6	11,3
Իտալիա	2151732,9	35823,2	25985290,5	427466	12,1	11,9
Իսրայել	308414,8	36991	-	-	-	-
Լեհաստան	545172,4	14378,6	5889234,1	154932	10,8	10,8
Լյուքսեմբուրգ	66327,3	111716,3	716876,6	1288607	10,8	11,5
Կանադա	1799268,7	50397,9	36134355,0	1016593	20,1	20,2
Կորեայի Հանրապետություն	1411333,9	28100,7	21382379,0	424052	15,2	15,1
Հունաստան	237029,6	21653,1	2482653,2	227925	10,5	10,5
Հունգարիա	140118,1	13881,1	1633087,9	165519	11,7	11,9
Ճապոնիա	4850413,5	36331,7	72710109,0	571927	15,0	15,7
Մեքսիկա	1314390,3	10714,8	13851498,4	110471	10,5	10,3
Միացյալ Թագավորություն	3022827,8	45653,4	41849556,1	647694	13,8	14,2

Նիդերլանդներ	879635,1	51373	13363764,9	792396	15,2	15,4
Նոր Զելանդիա	200696,3	43837,3	-	-	-	-
Նորվեգիա	499338,5	97013,3	8588198,4	1671756	17,2	17,2
Շվեդիա	573817,7	58491,5	8592004,3	886129	15,0	15,1
Շվեյցարիա	709182,6	87475,5	12010758,2	1466757	16,9	16,8
Չեխիայի Հանրապետություն	207818,3	19,563.3	-	-	-	-
Չիլի	260990,3	14477,1	4222412,1	237713	16,2	16,4
Պորտուգալիա	229629,8	22,130.5	2854602,6	274453	12,4	12,4
Սլովակիա	100948,2	18,454.0	1155315,6	213211	11,4	11,6
Սլովենիա	49904,9	24019,3	725355,1	351776	14,5	14,6
Ֆինլանդիա	272609,3	49496,7	3967362,5	726422	14,6	14,7
Ֆրանսիա	2849305,3	44538,1	42525263,2	641707	14,9	14,4
Հայաստանի Հանրապետություն	11609,5	3852	159007,5	52894	13,7	13,7

տնտեսության սոցիալ-տնտեսական զարգացման և բնակչության կենսամակարդակի հետագա բարձրացման համար:

Այսպես, *աղյուսակ 2*-ի տվյալներից հետևում է, որ բնակչության մեկ շնչի հաշվով ազգային հարստության և ՀՆԱ-ի միջև հարաբերակցությունն ամենափոքրը Թուրքիայում է՝ 4,4 տարի, Էստոնիայում այդ ցուցանիշը 13,2 է, իսկ Հայաստանում՝ 13,7 տարի: Ինչ վերաբերում է ՏՀԶԿ մյուս երկրներում ազգային հարստություն / ՀՆԱ հարաբերակցության բարձր մեծություններին, ապա, օրինակ ԱՄՆ-ում այն 18,0 տարի է, Կանադայում՝ 20,2, իսկ Շվեյցարիայում՝ 16,8 տարի: Այդ հանգամանքը բացատրվում է նշված երկրներում մեկ շնչի հաշվով ՀՆԱ-ի բարձր ցուցանիշներով, որի ավելացումը պահանջում է ավելի շատ ռեսուրսներ ու ջանքեր, քան այդպիսի ցածր ցուցանիշ ունեցող երկրներում:

Կարելի է եզրակացնել, որ ներկայում ազգային հարստության ցուցանիշը դարձել է երկրների տնտեսությունների արդյունավետության գնահատման կարևորագույն բնութագրիչներից մեկը, և երկրում իրականացվող տնտեսական քաղաքականությունը պետք է ուղղված լինի այդ հարստության ու նրա բաղկացուցիչների ավելացմանը: Ըստ որում, ելնելով դրանցից յուրաքանչյուրի կարևորությունից, հատկապես հեռանկարային հորիզոնում պետք է առաջնորդվել համեմատական առավելությունների իրացման հնարավորություններով: Երևույթն այս տեսանկյունից դիտարկելիս ակնհայտ է դառնում, որ ՀՀ տնտեսությունը կարիք ունի լուրջ կառուցվածքային փոփոխությունների՝ դիվերսիֆիկացման, գլխավորապես տնտեսական գործունեության այնպիսի ոլորտների զարգացմամբ, որոնք ապահովում են առավելագույն ավելացված արժեք՝ մարդկային կապիտալի հնարավորությունների ընդլայնմամբ և ներուժի ընդգրկմամբ:

Վերը նշված նպատակներին հասնելու համար, կարծում ենք, առաջնահերթ պետք է լինի հետևյալ միջոցառումների իրականացումը՝

➤ ՀՀ Ազգային վիճակագրական կոմիտեի կողմից Հայաստանի Հանրապետության ազգային հարստության հաշվարկման մեթոդաբանության մշակումը (այդ գործում ընդգրկելով հանրապետության առաջատար տնտեսագետներին) և դրա հիման վրա պարբերաբար (օրինակ՝ տարին երկու անգամ) ազգային հարստության մեծության ու դրա կառուցվածքի վերաբերյալ տվյալների հրապարակումը,

➤ կառավարության և նրա կազմի մեջ մտնող նախարարությունների և գերատեսչությունների աշխատանքի արդյունավետության գնահատման հիմնական ցուցանիշների մեջ անհրաժեշտ է ընդգրկել նաև նրանց

կողմից ստեղծված ազգային հարստության մեծությունը՝ տարեկան կտրվածքով,

➤ ելնելով այն հանգամանքից, որ ներկայում ՀՀ ազգային հարստության կեսից ավելին բաժին է ընկնում մարդկային կապիտալին, մեծացնել այդ կապիտալի արդյունավետությունը՝ նկատի ունենալով դրան բնորոշ այն հիմնական առավելությունները, որն ունի Հայաստանի բնակչությունը (կրթվածության բարձր մակարդակ, մտավոր սեփականության զգալի ներուժ և այլն),

➤ մարդկային կապիտալի արդյունավետության բարձրացման և զուտ արտահանման ցուցանիշի բարելավման տեսանկյունից էականորեն ավելացնել արտահանման կառուցվածքում տեխնոլոգիատար ապրանքների ու ծառայությունների, ինչպես նաև տեխնոլոգիաների (հատկապես՝ բարձր տեխնոլոգիաների) բաժինը՝ նկատի ունենալով, որ ՀՀ-ում դրա համար գոյություն ունեն լուրջ նախադրյալներ:

ԻՆՉ ԱՆԵԼ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՏՆՏԵՍՈՒԹՅԱՆ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ԱՐԴԻ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ԵՎ ՌԱԶՄԱՎԱՐԱԿԱՆ ՈՒՂՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

գիտագործնական խորհրդաժողով

Խմբագիր՝

Հրատ. Խմբագիր՝
Տեխն. Խմբագիր՝
Սրբագրիչ՝
Էջադրումը՝
Կազմը՝

Լույսա Մեհրաբյան

Արքմենիկ Նիկողոսյան
Արարատ Թովմասյան
Արփի Անտոնյան
Նարինե Հովհաննիսյանի
Վիտալի Ասրիևի

Անտարես

«Անտարես» հրատարակչատուն
ՀՀ, Երևան 0009, Մաշտոցի պող. 50ա/1
Հեռ.՝ (+374 10) 58 10 59, 58 76 69
antares@antares.am
www.antares.am

9 1789939 1763323

Հայաստանի արդյունաբերողների
և գործարարների միություն

Երևանի պետական համալսարան
Տնտեսագիտության և
կառավարման ֆակուլտետ

ԱճՏԱՐԵԱ